O‘ZBEKISTONDA SANOAT KLASTERLARINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGI

Ubaydullayeva Nozima Abbosbek qizi
Namangan davlat universiteti
Email: nozimakhon.04@gmail.com
Orcid: 0009-0000-1479-2780

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston sanoat klasterlarini rivojlantirishning iqtisodiy samaradorligi, klaster yondashuvining sanoat ishlab chiqarishidagi o‘rni, investitsiyalarni jalb etish, innovatsiyalarni joriy etish va eksport salohiyatini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, sanoat klasterlarini rivojlantirishda xalqaro tajriba o‘rganilib, mamlakat sharoitiga mos ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: sanoat klasteri, klaster siyosati, sanoat iqtisodiyoti, innovatsiya, investitsiya, raqobatbardoshlik, eksport, hududiy rivojlanish, sanoat kooperatsiyasi, iqtisodiy samaradorlik.

Abstract. This article analyzes the economic efficiency of developing industrial clusters in Uzbekistan. It examines the role of cluster policy in increasing industrial productivity, investment attraction, innovation, export growth and regional development. The study also provides practical recommendations based on international experience.

Keywords: industrial cluster, industrial policy, innovation, investment, competitiveness, export, regional development, economic efficiency.

Аннотация. В статье исследуются вопросы развития промышленных кластеров в Узбекистане, их влияние на эффективность промышленного производства, привлечение инвестиций, внедрение инноваций и расширение экспортного потенциала. Разработаны практические рекомендации по совершенствованию

кластерной политики.

Ключевые слова: промышленный кластер, промышленность, инновации, инвестиции, экспорт, конкурентоспособность, региональное развитие.

Kirish. Bugungi kunda sanoat klasterlari iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, hududlarning sanoat salohiyatini oshirish va yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Klaster yondashuvi ishlab chiqaruvchilar, xomashyo yetkazib beruvchilar, ilmiy-tadqiqot muassasalari, oliy ta’lim tashkilotlari va logistika korxonalarining o‘zaro hamkorligini kuchaytiradi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda to‘qimachilik, charm-poyabzal, elektrotexnika, kimyo, farmatsevtika va qurilish materiallari sanoatida klaster tizimini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu esa mahsulot ishlab chiqarish hajmining ortishi, yangi ish o‘rinlarining yaratilishi va eksport salohiyatining oshishiga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, ayrim klasterlarda innovatsion texnologiyalarni joriy etish darajasining pastligi, ilmiy muassasalar bilan hamkorlikning yetarli emasligi, logistika xarajatlarining yuqoriligi va malakali mutaxassislar yetishmovchiligi mavjud.

Mazkur tadqiqotning maqsadi O‘zbekistonda sanoat klasterlarini rivojlantirishning iqtisodiy samaradorligini baholash, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot obyekti – O‘zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan sanoat klasterlari.

Tadqiqot predmeti – sanoat klasterlarini rivojlantirish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlar va ularning samaradorligini oshirish mexanizmlari.

Adabiyotlar sharhi. Sanoat klasterlari zamonaviy iqtisodiyotda hududiy rivojlanishni jadallashtirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va korxonalar o‘rtasidagi kooperatsiyani kuchaytirishning muhim vositasi hisoblanadi. Klaster yondashuvi o‘zaro bog‘liq korxonalar, ilmiy-tadqiqot muassasalari, oliy ta’lim

tashkilotlari, moliya institutlari va logistika markazlarining hamkorligini ta’minlash orqali iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Jahon amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, sanoat klasterlari innovatsiyalarni tezroq joriy etish, investitsiyalarni jalb qilish hamda eksport hajmini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Klaster nazariyasining ilmiy asoslari Alfred Marshall, Michael Porter, Paul Krugman, Bengt-Åke Lundvall va Philip Cooke kabi olimlarning ilmiy ishlari orqali rivojlantirilgan. Alfred Marshall sanoat hududlarida korxonalarning geografik jihatdan bir joyda joylashishi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishi va mehnat unumdorligini oshirishini asoslab bergan. Michael Porter esa klasterlarni hududlarning raqobatbardoshligini oshiruvchi asosiy omil sifatida baholab, ularning innovatsiyalar va iqtisodiy o‘sishga ta’sirini ilmiy jihatdan yoritgan. Paul Krugman yangi iqtisodiy geografiya nazariyasi orqali ishlab chiqarishning hududiy konsentratsiyasi iqtisodiy rivojlanishga qanday ta’sir qilishini izohlab bergan.

Jahon banki, OECD, UNIDO hamda Yevropa Komissiyasi tomonidan e’lon qilingan hisobotlarda sanoat klasterlari iqtisodiy rivojlanishning eng samarali mexanizmlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Ushbu tashkilotlar klasterlar orqali ilmiy tadqiqotlar natijalarini ishlab chiqarishga tatbiq etish, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish hamda eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish mumkinligini ta’kidlaydi.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda to‘qimachilik, charm-poyabzal, elektrotexnika, farmatsevtika, kimyo va qurilish materiallari sanoatida klaster tizimini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Biroq ilmiy muassasalar bilan ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, logistika infratuzilmasini takomillashtirish va innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

Shu bois mazkur tadqiqotda sanoat klasterlarining iqtisodiy samaradorligi

zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilinib, O‘zbekiston sharoitida ularni yanada rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda O‘zbekistonda sanoat klasterlarini rivojlantirishning iqtisodiy samaradorligini baholash maqsadida zamonaviy iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning nazariy asosini sanoat iqtisodiyoti, klaster nazariyasi, hududiy iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish bo‘yicha mahalliy hamda xorijiy olimlarning ilmiy ishlari tashkil etdi. Tadqiqotning axborot bazasi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi, Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Jahon banki, UNIDO, OECD va boshqa xalqaro tashkilotlarning rasmiy statistik ma’lumotlari hamda tahliliy hisobotlaridan foydalanildi.

Tadqiqot davomida statistik tahlil usuli orqali sanoat ishlab chiqarishi, investitsiyalar hajmi, eksport ko‘rsatkichlari, bandlik darajasi va klaster korxonalari faoliyatining iqtisodiy natijalari o‘rganildi. Qiyosiy tahlil usuli yordamida O‘zbekiston tajribasi Italiya, Germaniya, Janubiy Koreya va Xitoyning sanoat klasterlari tajribasi bilan taqqoslandi.

Bundan tashqari, analiz va sintez, induksiya va deduksiya, tizimli yondashuv, iqtisodiy taqqoslash hamda umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Mazkur metodlar asosida sanoat klasterlari faoliyatining samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar aniqlanib, ularni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Qo‘llanilgan metodologiya tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta’minlash hamda sanoat klasterlarini rivojlantirish istiqbollarini har tomonlama baholash imkonini berdi.

Tadqiqot natijalari va tahlili. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda sanoat klasterlarini rivojlantirish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Klaster tizimi ishlab chiqarish korxonalari, xomashyo yetkazib beruvchilar, logistika

markazlari, ilmiy-tadqiqot institutlari va oliy ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali sanoatning barqaror rivojlanishini ta’minlamoqda.

Mamlakatda to‘qimachilik, charm-poyabzal, elektrotexnika, kimyo, farmatsevtika, qurilish materiallari va oziq-ovqat sanoati yo‘nalishlarida klaster tizimi bosqichma-bosqich rivojlantirilmoqda. Ushbu tarmoqlarda ishlab chiqarishning to‘liq qiymat zanjirini yaratish natijasida xomashyoni chuqur qayta ishlash darajasi ortib, yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyati kengaymoqda.

Klasterlar faoliyati hududlarga investitsiyalar oqimini ko‘paytirish, yangi korxonalarni tashkil etish va ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Natijada sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi ortib, eksport geografiyasi kengaymoqda.

Shu bilan birga, ayrim hududlarda sanoat klasterlari o‘rtasidagi kooperatsiyaning sustligi, logistika xarajatlarining yuqoriligi, zamonaviy texnologiyalarning yetarli darajada joriy etilmagani va ilmiy ishlanmalarni ishlab chiqarishga tatbiq etish darajasining pastligi mavjud muammolar sifatida saqlanib qolmoqda.

Sanoat klasterlarini rivojlantirish ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Korxonalarning o‘zaro kooperatsiyasi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi, resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi va mahsulot tannarxini pasaytiradi.

Klasterlarda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash mahsulot sifatini oshiradi, innovatsion faoliyatni rag‘batlantiradi hamda yangi mahsulotlarni ishlab chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada ichki va tashqi bozorlarda milliy mahsulotlarning raqobatbardoshligi ortadi.

Sanoat klasterlarining rivojlanishi kichik va o‘rta biznes subyektlari faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi, yangi ish o‘rinlari yaratadi hamda aholi daromadlarining

oshishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, klaster tizimi eksport hajmini ko‘paytirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va hududlarning iqtisodiy salohiyatini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sanoat klasterlari faoliyatini rivojlantirishda bir qator tizimli muammolar mavjud. Ayrim hududlarda ishlab chiqarish korxonalari bilan ilmiy-tadqiqot muassasalari o‘rtasidagi hamkorlik yetarli darajada shakllanmagan. Bu esa innovatsion ishlanmalarni amaliyotga joriy etish sur’atlarini sekinlashtirmoqda.

Shuningdek, logistika infratuzilmasining ayrim hududlarda rivojlanmaganligi transport xarajatlarining ortishiga sabab bo‘lmoqda. Malakali muhandis-texnik kadrlar yetishmovchiligi, ayrim korxonalarda raqamli boshqaruv tizimlarining to‘liq joriy etilmagani va moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi ham klasterlar samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Bundan tashqari, ayrim sanoat klasterlarida eksport marketingi, xalqaro sertifikatlash va zamonaviy boshqaruv usullaridan foydalanish darajasi hali ham yetarli emas. Bu esa xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikni oshirish imkoniyatlarini cheklaydi.

Kelgusida sanoat klasterlarini rivojlantirish uchun innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish, ishlab chiqarishni raqamlashtirish va “Sanoat 4.0” elementlaridan foydalanishni jadallashtirish zarur.

Ilmiy-tadqiqot institutlari, oliy ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash yangi texnologiyalarni tezkor joriy etish hamda yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, logistika markazlari, sanoat zonalari va eksport infratuzilmasini rivojlantirish, klaster ishtirokchilarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, xalqaro standartlarni keng joriy etish va ekologik toza ishlab chiqarish texnologiyalaridan foydalanish sanoat klasterlarining uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

Umuman olganda, sanoat klasterlarini rivojlantirish O‘zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish, eksport salohiyatini kengaytirish, investitsiyalar hajmini ko‘paytirish va hududlarning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, sanoat klasterlarini rivojlantirish O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror o‘sishini ta’minlash, hududlarning sanoat salohiyatini oshirish hamda yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Klaster yondashuvi ishlab chiqaruvchilar, xomashyo yetkazib beruvchilar, ilmiy-tadqiqot muassasalari, oliy ta’lim tashkilotlari va logistika korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, sanoat klasterlari faoliyatining rivojlanishi investitsiyalar hajmini ko‘paytirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, mahsulot tannarxini pasaytirish, eksport salohiyatini oshirish hamda hududlarning iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, to‘qimachilik, elektrotexnika, kimyo, farmatsevtika va qurilish materiallari sanoatida klaster tizimining joriy etilishi yuqori iqtisodiy natijalarni ta’minlamoqda.

Shu bilan birga, logistika infratuzilmasining ayrim hududlarda yetarli darajada rivojlanmagani, innovatsion texnologiyalarni joriy etish sur’atlarining pastligi, ilmiy muassasalar bilan ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikning sustligi hamda malakali muhandis va texnolog mutaxassislar yetishmovchiligi klasterlar faoliyatining samaradorligini cheklayotgan asosiy muammolar hisoblanadi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun ishlab chiqarishni raqamlashtirish, “Sanoat 4.0” texnologiyalarini keng joriy etish, ilmiy ishlanmalarni amaliyotga tatbiq etishni jadallashtirish, logistika markazlarini rivojlantirish va eksportga yo‘naltirilgan sanoat korxonalarini qo‘llab-quvvatlash maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, sanoat klasterlarini rivojlantirish O‘zbekistonning uzoq muddatli iqtisodiy taraqqiyotini ta’minlash, xalqaro bozorlarda milliy mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirish, hududiy sanoat salohiyatini mustahkamlash va innovatsion iqtisodiyotga o‘tishni jadallashtirishning muhim strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar sanoat siyosatini takomillashtirish va klaster tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Marshall A. Principles of Economics. 8th ed. London: Macmillan, 1920.
2. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.
3. Krugman P. Geography and Trade. Cambridge, MA: MIT Press, 1991.
4. Cooke P. Regional Innovation Systems: The Role of Governance in a Globalized World. London: Routledge, 2004.
5. Lundvall B.-Å. National Systems of Innovation: Toward a Theory of Innovation and Interactive Learning. London: Anthem Press, 2010.
6. UNIDO. Industrial Development Report 2024. Vienna: United Nations Industrial Development Organization, 2024.
7. World Bank. World Development Report 2024. Washington, D.C.: World Bank, 2024.
8. OECD. Regions and Cities at a Glance 2024. Paris: OECD Publishing, 2024.
9. Asian Development Bank. Asian Development Outlook 2024. Manila: Asian Development Bank, 2024.
10. European Commission. European Cluster Collaboration Platform Report. Brussels, 2024.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-son Farmoni “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.
13. O‘zbekiston Respublikasi **“Sanoat siyosati to‘g‘risida”**gi Qonuni. Toshkent, 2024.
14. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. Sanoatni rivojlantirish bo‘yicha yillik hisobot. Toshkent, 2024.
15. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. O‘zbekiston iqtisodiyotining rivojlanish ko‘rsatkichlari. Toshkent, 2024.
16. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Sanoat statistikasi. Toshkent, 2024.
17. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati. Toshkent, 2024.
18. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Ilm-fan va innovatsiyalar bo‘yicha yillik hisobot. Toshkent, 2024.
19. World Economic Forum. The Future of Growth Report 2024. Geneva: World Economic Forum, 2024.
20. International Monetary Fund. Regional Economic Outlook: Middle East and Central Asia. Washington, D.C.: IMF, 2024.
21. McKinsey Global Institute. The Future of Manufacturing. New York, 2023.
22. International Energy Agency. Energy Efficiency 2024. Paris: IEA, 2024.
23. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations, 2015.
24. Rodríguez-Pose A. Regional Development and Industrial Transformation // Regional Studies. 2020. Vol. 54. No. 8. P. 1023–1035.
25. World Intellectual Property Organization (WIPO). Global Innovation Index 2024. Geneva: WIPO, 2024.